

Hal R. Varian

Mikroökonómia középfokon – bővített, átdolgozott kiadás

Írta

Hal R. Varian

ISBN 978 963 05 9180 5

Kiadja az Akadémiai Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 21–35.
www.akademiaikiado.hu

© W. W. Norton & Company. New York, London, 2010
Hungarian translation © Bara Zoltán, Temesi József, 2012
© Akadémiai Kiadó, 2016

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

TARTALOMJEGYZÉK

A fordítók előszava a negyedik magyar nyelvű kiadáshoz
Az első magyar nyelvű kiadás előszava

Előszó

1. A piac
2. A költségvetési korlát
3. A preferenciák
4. A hasznosság
5. A választás
6. A kereslet
7. A kinyilvánított preferencia
8. A Slutsky-egyenlet
9. Vétel és eladás
10. Intertemporális választások
11. A vagyoni eszközök piacai
12. A bizonytalanság
13. Kockázatos vagyoni eszközök
14. A fogyasztói többlet
15. A piaci kereslet
16. Az egyensúly
17. Az árverések
18. A technológia
19. Profitmaximalizálás
20. Költségminimalizálás
21. Költséggörbék
22. Vállalati kínálat
23. Iparági kínálat
24. A monopólium
25. A monopolista viselkedés
26. Tényezőpiacok
27. Oligopólium
28. Játékelmélet
29. Játékelméleti alkalmazások
30. Viselkedési közgazdaságtan
31. A csere
32. A termelés
33. Jólét
34. Külső gazdasági hatások
35. Informatiótechnológia
36. Közjavak
37. Aszimmetrikus információ

Matematikai függelék
Válaszok

A fordítók előszava a negyedik magyar nyelvű kiadáshoz

1990-ben jelent meg a könyv első magyar kiadása. Azóta 21 év telt el és talán szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy A mikroökonómia középfokon a hazai mikroökonómia oktatás megkerülhetetlen részévé vált. Nemcsak azért, mert a fiatal közgazdász nemzedékek sora ezen nőtt fel, hanem mert gyakran találkozhatunk a könyvvel szakmai-tudományos tanulmányok hivatkozásaiban is. Ma már alig találunk olyan mikroökonómiai kurzust, amely alaptankönyvként vagy kötelező irodalomként, de legalább ajánlott olvasmányként ne tartalmazná Hal Ronald Varian korszakalkotó művét.

A könyv iránti érdeklődést mutatja az is, hogy már eddig három magyar nyelvű, illetve nyolc eredeti (angol) nyelvű kiadást ért meg. A szerző átlagosan minden második kiadásban hozott valami újdonságot (új fejezetet vagy szerkezeti változást, esetleg módszertani újítást), s ezt kisebb ugrásokkal, utánnomásokkal követték a magyar változatok. A harmadik magyar kiadás ezután nem csak új fejezeteket (az árverések gazdaságtanát, a tényezőpiacot, a közgazdaságtan és a jog kapcsolatát, az információtechnológiát, illetve az aszimmetrikus információ problémakörét) tartalmazott, hanem harminc új példa is bekerült a szövegbe, bepillantást engedve a tárgyalt elméleti probléma alkalmazásaiba is.

A könyv teljes szövege azonban egyik eddigi magyar kiadásban sem került teljes áttekintésre, pedig – amint azt a közel húsz éves oktatási tapasztalatunk is alátámasztja – ennek eljött az ideje. A húsz évvel ezelőtti fordításban egyes lényeges fogalmak, megfogalmazások, levezetések az akkori legjobb tudásunknak feleltek meg. Ma már azonban azt látjuk, hogy – a húsz év során felhalmozódott közös (az egyetemi kollégáinkat is beleértve) tudásbázis alapján – sok mindent másképpen fordítottunk volna. És bizony azt is el kell ismernünk, hogy a legalaposabb ellenőrzés után is maradtak benne apró hibák, félrefordítások. Az új, negyedik magyar kiadásban – húsz év óta először – a kiadótól lehetőséget kaptunk arra, hogy a teljes szöveget újra átolvasva a szöveget feltfrissítsük, a hibákat kiküszöböljük.

Hal Varian 1947-ben született, még ma is csak 64 éves, és természetesen ma is aktív, a kaliforniai Berkeley University professzor emeritusa. Rendszeresen publikál és rendszeresen nekifog A mikroökonómia középfokon újabb kiadásainak. Mindegyik kiadás hoz valami újat, izgalmasat, érdekeset, amitől a könyv továbbra is a leginkább elismert mikroökonómiai tankönyvek közé tartozik.

A negyedik magyar kiadás alapját képező nyolcadik angol nyelvű kiadás 37 fejezete a megelőző magyar kiadáshoz képest két teljesen új, játékelméleti alkalmazásokat és a viselkedési közgazdaságtant bemutató fejezetet tartalmaz. A szerző majdnem teljesen újrírta az árverésekkel foglalkozó fejezetet, minden második fejezetbe írt legalább egy, összességében több mint 20 új példát, amelyek mindegyike valamely, a 21. század gazdasági élete által felvetett, többnyire közismert helyzetet ír le a közgazdasági modellek nyelvén. Mindez azt bizonyítja, hogy Hal Varian szellemi frissessége semmit nem kopott az évek során. Mi, fordítók is igyekeztünk ezt a frissességet átvenni, új életet lehelni a néha kicsit megkopott szövegekbe, de mindenképp a lehető legteljesebben visszaadni a szerző által írtakat. És ha ez sikerült, ennél többet egyetlen fordító sem kívánhat magának és az Olvasónak.

Budapest, 2011. január

Bara Zoltán és Temesi József

Az első magyar nyelvű kiadás előszava

Nagyon boldog vagyok, hogy a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó úgy döntött, lefordíttatja ezt a könyvemet. Őszintén remélem, hogy azok a magyar olvasók, akik többet kívánnak tudni a modern mikroökonómiáról, hasznát veszik majd.

A közelmúltban Kelet- és Közép-Európában lezajlott mélyreható változások csodálattal és elragadtatással töltötték el a nyugati közgazdászokat. A szabad vállalkozások erőteljes térnyerése a gazdaságban bizonyára számos előnnyel jár majd. Valóban, az olyan társadalmi és jogi rendszer, amely bátorítja a szabad vállalkozást, a gazdasági fellendülés szükséges feltételének tűnik. Ugyanakkor a szabad vállalkozás önmagában még nem jelent egyben elégséges feltételt is a gazdaság felvirágoztatásához. A piac, noha csodálatos intézmény, önmagában nem vezet el minket Utópiába. Ebben a könyvben a piacgazdaság néhány előnyét és hátrányát igyekszem bemutatni. A piacgazdaság hasznát könnyű leírni: a versenyzői piac számos esetben a termelés és a fogyasztás hatékony szintjéhez vezet. Ugyanakkor a könyv néhány olyan problémát is elemez, amely akkor merül fel, ha az erőforrás-elosztást kizárólag a piaci mechanizmusokra bízunk. Például:

1. piacok, amelyeknek versenyzőinek kellene lenniük, idővel monopolizálódhatnak;
2. a környezetszennyezés és az ehhez hasonló külső gazdasági hatások fellépése esetén a magántulajdonon alapuló gazdaság piaca nem eredményez szükségszerűen megfelelő állapotot;
3. azok az iparágak, amelyekben erősen növekvő hozadék uralkodik, ilyen például néhány közszolgáltatás, versenyzői környezetben nem működnek megfelelő színvonalon;
4. a piaci erők önmagukban nem biztosítják szükségszerűen a jövedelmek kívánatos elosztását.

Az előzőekből következik, hogy a szabad piacok rendszerét gyakran egyéb politikai, jogi és társadalmi intézményekkel kell kiegészíteni. Nevezetesen:

1. általában jogi korlátok szükségesek ahhoz, hogy a piacok ne váljanak monopolizálttá vagy kartellek ne jelenhessenek meg;
2. jogi és politikai mechanizmusok szükségesek ahhoz, hogy a környezetszennyezés és más külső gazdasági hatások jelenlétében a piacok hatékonyan működjenek;
3. a természetes monopóliumok, mint például néhány közszolgáltatás, esetében szabályozási mechanizmusokat kell bevezetni;
4. a jövedelmek elosztására vonatkozóan politikai döntéseket kell hozni.

Az 1. pontra térve annyit mondhatunk, hogy a monopóliumok fellépését sokkal könnyebben megelőzhetjük, ha az ország szigorú szabadkereskedelmi politikát folytat. Ez ugyanis biztosítja, hogy legalábbis a kereskedelemben megforduló árufajták versenyzői áron kaphatók. A kereskedelemben nem megforduló árufajtákra vonatkozóan kevés az általános szabály, csak annyit állíthatunk, fontos, hogy világosan meghatározott kritériumok alapján döntsük el, a cégek mikor rendelkeznek túlzott piaci erővel. Ez fontosabb, mint egy esetleges és véletlenszerű trösztellenes politika.

A 2. pont tekintetében Magyarország kivételes helyzetben van. A kapitalista országokbeli közgazdászok már régóta szorgalmazzák, hogy a külső gazdasági hatásokat piaci módszerekkel próbálják meg semlegesíteni. Ilyen módszer például a környezetszennyezési adók bevezetése és más hasonló mechanizmusok. Sajátos módon, a piacgazdaságokban az ilyen módszereket nem alkalmazzák széles körben. Ez nem kis részben olyan megmerevedett érdekeltségeknek tulajdonítható, amelyek másféle környezetszennyezési szabályozást támogatnak, noha ezek a mechanizmusok számos esetben kevésbé hatékonyak, mint a közgazdászok által pártfogolt módszerek. Lehetséges, hogy Magyarország és más országok, amelyek éppen azon fáradoznak, hogy a piaci erőknek nagyobb szerepet biztosítsanak, képesek arra, hogy ezzel egyidejűleg a környezetszennyezés csökkentésére piaci ösztönzési rendszert dolgozzanak ki. Elképzelhető, hogy kezdetben ezek az ösztönzők még viszonylagosan kis szerepet játszanak, hiszen a környezet megtisztítása költséges tevékenység, és sok más ezzel versenyző beruházás jelentkezik. Egy-két évtized el-

teltével azonban, ha már a piaci erők elégséges mértékben hozzájárultak a nemzeti jövedelem növekedéséhez, emelhetők a környezetszennyezési adók. A fontos dolog az, hogy értelmesen kidolgozott tervvel rendelkezünk minden esetre, a tisztább környezetet hatékony módon „vásárolhassuk meg”. Az, hogy mennyit vásároljunk belőle, a népesség ízlésén, valamint a rendelkezésre álló erőforrásokon és technológián múlik csak.

A 3. pontra térve elmondhatjuk, hogy a természetes monopóliumok szabályozásában két modellt különböztethetünk meg. A legtöbb európai országban a közüzemeket az állam működteti. Az Egyesült Államokban a közszolgáltatások olyan független iparágak, amelyeket a kormány fokozottan szabályoz. Mindkét modell különböző hiányosságokkal bír, de az egyesült államokbeli modellnek megvan az az előnye, hogy a legtöbb esetben a fogyasztó és a kormány azonos oldalon állnak. Az európai modell ezzel szemben kiszolgáltatja a fogyasztót az állam működtette közüzem bürokráciája kényének-kedvének.

Végezetül a 4. ponthoz, a legnehezebb politikai döntéshez értünk. A jóléti gazdaságtan második tétele azt sugallja, hogy tetszőleges jövedelemelosztás összeegyeztethető a piacgazdasággal. Ugyanakkor, ez a tétel implicit módon feltételezi, hogy az újraelosztás költségmentes tevékenység, noha a valóságban nem ez a helyzet. Általánosságban, az újraelosztásnak kétféle költséget említhetjük. Az első az újraelosztás lebonyolításának közvetlen költsége; a pénzt be kell szedni, majd másoknak kiosztani. Ezek a költségek, noha gyakran igen nagyok, nem bírnak olyan jelentőséggel, mint az újraelosztás közvetett költségei.

A közvetett költségek a következő okból lépnek fel: mihelyst egy hatóságnak csak egy kevés befolyása is van a jövedelmek újraelosztására, az emberek erőforrásokat fordítanak e hatóság döntésének manipulálására. Erőforrások, amelyeket termelésre és beruházásokra fordíthatnánk, csupán a javaknak az egyik személytől a másikhoz történő átadására pazarlódnak, ráadásul az sem biztos, hogy e javak a szándékolt címzetthez jutnak.

Mindebből következik, hogy a hatékony újraelosztási politika viszonylag kevés beleszólási lehetőséget nyújt. Egy lehetséges értelmes politika az, ha biztosítjuk a jövedelmek alsó korlátját, ami alá egy háztartás jövedelme sem süllyedhet. Ez esetben a jövedelem-újraelosztási politika e korlát meghatározására egyszerűsödik, és így minimális az ösztönzés arra, hogy erőforrásokat pazaroljunk a hatóság befolyásolásának kísérletére.

Hangsúlyozni kell, hogy a piacgazdaság előbbieken vázolt hátrányai a szocialista gazdaságokban is jelen vannak, sok esetben lényegesen nagyobb mértékben. A monopolizálódás, a bürokratizálódás, az erőforrások pazarlásának jelensége minden gazdasági rendszerben megtalálható. A versenyzői piacoknak az erőforrás-elosztásban betöltött szerepe segíthet néhány ilyen probléma kézben tartásában.

A magángazdasági tranzakciókba történő állami beavatkozás természetének, mértékének és kívánatosságának problémája a legfontosabb gazdasági kérdések közé tartozik. Nem elegendő, ha feltárjuk az olyan gazdasági intézmények hátrányait, mint a piac, azt is be kell mutatnunk, hogy egy másik intézmény, például egy szabályozási hivatal, jobb megoldást szolgáltat a felmerült problémákra. Az olyan elméleti elemzések, amelyekkel e könyvben is találkozhatunk, segítenek eligazodnunk a különféle gazdasági intézmények összehasonlításának kérdéskörében. Ugyanakkor ezeket szükségszerűen ki kell egészítenünk megbízható empirikus elemzésekkel és a vizsgált intézmények tényleges működésének értékelésével. A közgazdaságtanban, hasonlóan a többi társadalomtudományhoz, egy grammnyi pragmatizmus felér egy mázsányi ideológiával.

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy az e könyvben bemutatott módszerek csupán bevezetést nyújtanak a mikroökonómiai elemzés módszertanába. Azok az olvasók, akik az itt tárgyaltakat alkalmas eszköznek tekintik, kétségkívül magasabb szintű ismeretekre is kíváncsiak. Manapság a közgazdaságtan haladó szintű elsajátításához elengedhetetlenül szükség van a matematika, legalábbis a lineáris algebra és az analízis tanulmányozására. A tapasztalat azt mutatja, hogy a matematikai eszközök alkalmazása gyakran segít az érvek tisztázásában és általánosításában, valamint az érvelésbe csúszott hibák kiküszöbölésében,

Előszó

A Mikroökonómia középfokon korábbi kiadásainak sikere nagy örömmre szolgált, egyben megerősítette azt a hitemet, hogy a piac szívesen fogadna egy, a mikroökonómiát analitikus megközelítésben tárgyaló egyetemi tankönyvet.

Az első kiadás megírásakor az volt a célom, hogy segítséget nyújtsak a mikroökonómia elemző módszereinek olyan alapos megértéséhez, hogy a diákok önállóan is képesek legyenek alkalmazni ezeket az eszközöket, és ne csak a könyvekben leírt, előre „megrágott” példákat tudják megemésztetni. Úgy gondolom, erre az a legjobb módszer, ha kiemelten a mikroökonómia alapvető koncepcionális kérdéseivel foglalkozunk, és konkrét példákat mutatunk be alkalmazásukra ahelyett, hogy fogalmak és színes történetek tárházát nyújtanánk.

Ennek az elemző megközelítésnek a követésében az az igazi kihívás, hogy sok főiskolán és egyetemen nincsenek meg a középszintű mikroökonómiai tantárgy matematikai előfeltételei. Az analízis ismeretének hiánya és a feladatmegoldásban való járatlanság megnehezíti a közgazdaságtan egyes elemző módszereinek a bemutatását. Ez azért nem lehetetlen vállalkozás. A lineáris keresleti és kínálati függvényekre vonatkozó néhány egyszerű ténnyel és egy kevés elemi algebrával is igen messzire eljuthatunk. Tökéletes analízist adhatunk anélkül is, hogy túlzottan matematikáivá tennénk a tárgyalást.

Érdemes ezt a megkülönböztetést hangsúlyozni. A közgazdaságtanban az elemző, analitikus megközelítés azt jelenti, hogy szigorú, logikus okfejtéssel élünk. Ez nem feltétlenül jelenti a magasabb szintű matematikai módszerek felhasználását. A matematikai leírasmód minden bizonynyal segít abban, hogy az elemzés pontos legyen; és kétségtelen, hogy ha csak lehetséges, legjobb ezt a módszert követnünk, de nem biztos, hogy minden diák számára ez a megfelelő.

Sok olyan diák van, akinek már az alapszintű közgazdasági tanulmányaihoz tudnia kellene a matematikai analízist, de nem tudja vagy legalábbis nem túl jól. Emiatt a matematikai analízist kihagytam a fő szövegből. A legtöbb fejezet végére azonban betettem egy teljes matematikai elemző függeléket. Ez azt jelenti, hogy a matematikai módszerek jelen vannak az őket kezelni képes hallgatók részére, a többiek számára azonban nem akadályozzák a megértést.

Úgy vélem, ily módon sikerül megértetni, hogy a matematikai analízis nem csak a szöveges érvekhez csatolt lábjegyzet, hanem alaposabb módszer azoknak a témáknak a vizsgálatára, amelyeket verbálisan és grafikusán is elemzünk. Sok gondolatmenet jóval egyszerűbben leírható egy kis matematikával, és ennyit minden közgazdászhallgatónak meg kell tanulnia. Számos esetben láttam úgy, hogy egy kis ösztönzés és néhány jól megválasztott gazdasági példa nyomán a diákok lelkesedni kezdtek azért, hogy a dolgokat analitikus szemszögből is tanulmányozzák.

Sok egyéb újítás is van a könyvben. Először is: a fejezetek általában nagyon rövidek. Legtöbbjüket megpróbáltam nagyjából „előadásnyi méretűre” szabni, így bárki egy ültő helyében végigolvashatja őket. Az általában szokásos sorrendet követtem azzal, hogy először a fogyasztói elméletet tárgyalom és azután a termelés elméletét, de az általában megszokottnál kicsit több időt szánok a fogyasztói elméletre. Nem azért teszek így, mert szerintem a fogyasztói elmélet szükségképpen a mikroökonómia legfontosabb része, hanem mert úgy gondolom, hogy ez az anyagrész az, amit az egyetemi hallgatók a legrejtélyesebbnek találnak, s ezért erről részletesebb elemzést akartam nyújtani.

Másodsorban egy sereg példába megpróbáltam becsempészni, hogy miképpen kell használni az itt leírt elméletet. A könyvek többségében a diákok rengeteg ábrát látnak eltolódott görbékkel, de ezekre vonatkozóan nem sok számítással találkozhatnak. A gyakorlati problémák megoldására viszont ezeket a számításokat használjuk fel. Az ábrák csak betekintésre adnak módot, a közgazdasági elemzés igazi ereje azonban a közgazdasági problémákra vonatkozó kvantitatív válaszok kiszámításában van. Minden közgazdászhallgatónak képesnek kell lennie arra, hogy egy köz-

gazdasági esetet át tudjon alakítani egyenletté vagy numerikus példává, ennek a képességnek a kifejlesztését azonban nagyon gyakran figyelmen kívül hagyják.

Harmadszor, azt hiszem, hogy ebben a könyvben az egyes kérdéskörök pontosabb tárgyalása található, mint a középszintű mikroökonómiai tankönyvekben általában. Igaz, hogy néha a speciális eseteket elemzem olyankor, amikor az általános eset túlságosan bonyolult, de megpróbálom becsületesen bevallani, ha így teszek. Általában megkísérlem valamennyi gondolatmenet valamennyi lépését részleteiben is megvilágítani. Azt hiszem, hogy ez a tárgyalás nemcsak teljesebb és pontosabb a szokásosnál, hanem általa – a részletekbe is belelátva – jóval könnyebb megérteni az érvelést, mint ha a sok más könyvben látható laza tárgyalásmódot követném.